

Matthias De Praeter – Tim Van Rumst
3^e Bachelor in de Taal- en Letterkunde
Nederlands – Duits

Academiejaar 2008-2009
Nederlandse Letterkunde V – Remco Sleiderinck
Geschiedschrijving tijdens de Grote Hongersnood

KRONIEK VAN EEN AANGEKONDIGDE MOORD
Over de aanslag op graaf Floris V in Lodewijk van Velthems
Voortzetting van de Spiegel Historiae (Vijfde partie, boek 3, vss. 2989 – 3260)
in vergelijking met Melis Stoke *Rijmkroniek van Holland*

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. Inleiding	3
2. Vertaling	5
3. Naschrift	9
4. Bibliografie.....	15
Bijlage 1: Verantwoording	16
Bijlage 2: Een vertaling van de Weense Nieuwsbrief.....	21

1. Inleiding

1296 is het jaar dat altijd gekend zal blijven door de moord op graaf Floris V. Het is een gebeurtenis die nog steeds nationaal gekleurd is en doorheen de eeuwen werd er een hele traditie opgebouwd die tot vandaag de dag nog leeft. De graaf is uitgegroeid tot een geïdealiseerde figuur en wordt dikwijls omschreven als ‘der keerlen god’, een beeld dat uit de 19^e eeuw stamt.¹ Dit heldhaftige beeld van de graaf is als een eenzijdig perspectief te beschouwen en vervorming van de feiten geldt ook voor de andere medespelers in de kwestie. Toch is het na al die eeuwen natuurlijk nog mogelijk om de grote lijnen van de ontwikkelingen te schetsen. Hierbij is het nu zelfs mogelijk om van een Latijnse nieuwsbrief gebruik te maken, genaamd de *Weense Nieuwsbrief*. Jan Willem Verkaik ontdekte deze nieuwsbrief in een 16^{de}-eeuws papieren handschrift en publiceerde hem in 1996.² Een waardevolle recente ontdekking, omdat de nieuwsbrieven meestal heel kort na de feiten werden geschreven. Men vermoedt zelfs dat deze brief bestemd was voor de Engelse koning Edward I, opgesteld met het doel om Floris’ zoon (Jan I van Holland) te laten overkomen na de moord. Ook belangrijk is dat kroniekschrijvers zich dikwijls baseerden op deze nieuwsbrieven.³ Hoe wordt de moord op Floris nu gereconstrueerd in deze nieuwsbrief? Allereerst begeeft de graaf zich naar Utrecht om een verzoening tot stand te brengen tussen de heer van Amstel en de heer van Zuilen. Daarna wordt diezelfde heer van Amstel als de grote schuldige aanzien die het complot opstelde en ervoor zorgt dat Floris de stad verlaat voor een jachtpartij samen met de andere verraders, in concreto Herman van Woerden en Gerard van Velzen. Op de vlakte wordt de graaf dan gevangengenomen en naar het slot in Muiden gebracht. Daarna gaat het richting Naarden. De graaf zit op een paard gebonden en wordt in een vooraf gegraven kuil geleid⁴. Zo wordt hij als het ware levend begraven. De plaatselijke heerlijkheid probeert hem nog te redden, maar op dat moment trekken de verraders hun zwaarden en uiteindelijk wordt de graaf gedood door 21 wonden en nog eens twee wonden in het hart. Deze basisstructuur komt ook terug in Melis Stokes *Rijmkroniek van Holland* en Lodewijk van Velthems *Voortzetting van de Spiegel Historiae*. In beide werken wordt ook uitvoerig ingegaan op de moordkwestie rond Floris V. De *Rijmkroniek van Holland* is een geschiedkundig, niet-fictioneel werk dat als het allereerste mag worden bestempeld binnen de

¹ Van Anrooij 2002, 24

² Verkaik 1996, 150 (zie ook: bijlage 2)

³ Verkaik 1996, 151

⁴ Het is opvallend hoe dit gegeven alleen in deze *Weense nieuwsbrief* voorkomt. De andere vroege bronnen die naderhand tot stand zijn gekomen zoals bij Stoke of Velthem, spreken allen van een sloot waar de graaf met zijn paard is ingevallen.

traditie van de kronieken.⁵ Melis Stoke schreef wel enkel de geschiedenis vanaf het jaar 1205 tot 1301 in 1301 en 1302, toen hij werkte in de grafelijke kanselarij.⁶ Hieronder valt dus ook de moord op Floris V in 1296. Centraal echter hier staat de versie van Lodewijk van Velthem in zijn *Voortzetting van de Spiegel Historiae*. Het werk mag een voortzetting genoemd worden, omdat het oorspronkelijk Jacob van Maerlant is die met deze wereldkroniek aanving. Aan de Vierde partie is Maerlant wel begonnen, maar uiteindelijk zal Velthem deze vervolledigen. Hij maakt ook een Vijfde partie, die handelt over de geschiedenis vanaf het jaar 1247. Hierin bevindt zich ook het verhaal over de moord op Floris V, en dit in het derde boek. Floris had deze Vijfde partie dan ook nog eens verder onderverdeeld in zes boeken, volgens de regeerperiode van een Duitse koning of keizer.⁷ Op 14 augustus 1316 zal dit geheel afgerond zijn.

Na deze korte inleidende schets met periodisering volgt nu een vertaling uit de *Voortzetting* en daarna volgt het naschrift waarin vooral zal worden ingegaan op aspecten die niet helemaal overeenkomen met de versie van de moord in de *Rijmkroniek*. Vervolgens kan men zich nog de vraag stellen hoe het komt dat er verschilpunten ontstaan zijn.

⁵ Burgers 1999, 9

⁶ Burgers 1999, 143

⁷ Sleiderink 2005, 110

2. Vertaling

De Hollanders beweerden dat er een verbond gesloten was.

Op 23 juni had graaf Floris een dag belegd, waarop de heer van Zuilen met zijn aanhangers en de heer van Amstel elkaar zouden ontmoeten. Blijkbaar waren ze vijanden van elkaar. De graaf wou tot een akkoord komen en deed uitermate zijn best opdat een verzoening tot stand werd gebracht en als beloning terstond 400 pond gaf aan de heer van Amstel voor zijn hulp bij de verzoening. Herman van Woerden en Gerard van Velzen waren tevreden met deze gang van zaken, dat is waar. Toen dit achter de rug was, ging de graaf eten in Utrecht en toen hij goed had gegeten verlieten zij die hem gevangen wilden nemen in het geheim Utrecht.

Ze legden zo een hinderlaag. Bij de Vecht lag iemand en daarnaast lagen er nog twee in de vlakte. Toen de hinderlaag gelegd was kwam de heer van Amstel onmiddellijk op [de graaf] af, en vroeg aan hem, of hij zou willen opstaan: 'laten we de stad verlaten en op valkenjacht gaan.' Vervolgens kwam de graaf overeind en haastte zich om mee te gaan op tocht. Hij zat op een paard en reed zo de stad uit. In totaal volgden er hem acht knapen. De heer van Amstel, Herman van Woerden en Gerard van Velzen waren op deze jachtpartij aanwezig, dat is zonder meer waar. Toen Herman met zekerheid wist, dat hij bij de hinderlaag kwam, reed hij trots op de graaf af, die een sperwer op z'n hand had zitten en sprak hem zonder omwegen aan: 'laat de sperwer gaan, graaf'. Al lachend gaf de graaf antwoord: 'Herman, laat de teugels los en blijf van mijn vogel.' 'Graaf', zei Herman, 'u bent gevangengenomen'. 'Herman', zei de graaf, 'spot je met mij, hou je mij voor de grap?' 'Neen, graaf, God behoede mij, maar u ziet Holland nooit meer terug.' Toen stak hij zijn arm door de teugel, waarna Gerard van Velzen kwam, die [de graaf] onmiddellijk wou doden met een zwaard, maar Herman belette hem dit. Hij wou hem meer straffen en zich wreken. Daarom verhinderde hij om hem te doden. Snel kwam de heer van Amstel en deed alsof hij er niet van wist: 'Herman, wat heb je gedaan?' 'Heer, wat ik u al lang heb gezegd: nu mogen we ons wreken op hem op onze manier. De graaf werd toen heel stil en was bevangen door grote angst. Hij dacht dat hij ging sterven.

Hoe men de graaf naar de gevangenis voerde.

Vervolgens voerde men [de graaf] naar Muiden. Daar sprak Herman de graaf aan: 'Graaf', zei hij, 'herinner je je wat hier voordien is gebeurd? Zeven jaar hield je de heer van Amstel ook gevangen, zoveel is zeker. Als je mij nu alleen mijn eigendom had afgenomen, maar je hebt ook Jan [van Velzen], de neef van Gerard van Velzen, van het leven beroofd. Dat zal u het meest leed aandoen. 'Herman', sprak de graaf snel, 'dat ik zijn hoofd liet afhakken, was omdat hij een zwaar misdrijf had begaan. Hij sloeg iemand dood in Leiden tijdens een periode van vrede, voor de ogen van mijn rechter. Die kreeg het ook hard te verduren, want hij werd door hem verwond. Verwondert het u dat men hem gevangen nam en daarover een vonnis moest worden uitgesproken, dat hem schuldig verklaarde? Herman, dat ik je verdreef, dat had je verdiend. Je weet het maar al te goed. Je streed tegen mij en m'n vriend, en wou ons schade toebrengen. Daarom deed ik u dit aan. De heer van Amstel wou mijn onderdanen ook verslaan en gevangen nemen. Uiteindelijk werd hij zelf gevangen genomen, maar ik bracht hem niet in rampspoed. Ik heb hem naar behoren behandeld en heb jullie schade vriendelijk kwijtgescholden.' 'Zwijg, wij willen er niets meer over horen.' Toen deden ze hem de ijzeren boeien aan en zo bracht hij de nacht door. Hij kreeg krampen in de buik en verzwakte hierdoor veel. Hij had zoveel pijn dat men genoodzaakt was zijn boeien los te maken. De volgende dag gaf men hem brood met boter. Broeder Peter, die de handelswijze van de graaf kende en ook zijn biechtvader was, kwam ook de volgende dag. Toen vroeg de graaf aan Herman of hij mocht biechten. Maar de biechtvader werd hem ontnomen en verjaagd. Daardoor werd de graaf nog banger. Hij bleef heel verdrietig achter en vreesde nog steeds voor de dood. En hij sprak: 'Herman, laat mij gaan als u verstandig bent' 'Neen,' sprak Herman, 'u moet sterven.' Toen toonde hij de graaf een brief: 'Bekijk deze zegel, deze ellende heb ik niet alleen tot stand gebracht. Deze mensen zullen verantwoordelijk zijn voor uw dood.' Hierdoor werd de graaf nog wanhopiger. Toen riep Herman een schildknaap bij zich: 'Voorzie de graaf van het nodige. Was zijn hoofd en met gerstekaf moet u daarna in zijn haren wrijven, zodat de doppen van de gerst erin vastkleven. Bindt hem vast met koorden en martel hem. Daarbij zal dit blok hout zijn hoofdkussen zijn. Zo zal hij van zijn ziekte, die hem nu onzeker maakt, genezen.' Zo moest die knaap de graaf daarna ook mishandelen, al viel hem dit zwaar. In dit verdriet en in deze armoede werd graaf Floris meer dan twee nachten door hen allen bewaakt. Zonder schuld zat hij daar in groot verdriet.

Hoe de Friezen het water overstaken om de graaf te hulp te schieten.

De Friezen hebben dit vernomen en sommigen van hen zijn via het water gekomen om de graaf te bevrijden. Dat ondervond Herman al snel en hij sprak: 'Heren, wat geven jullie mij als raad? Als we langer blijven, denk ik dat we (naar de omstandigheden) verloren zijn in dit slot, ik zeg het u vooraf. Want hier kunnen onze vijanden zowel via het water als via het land komen. Volgens mij zou de beste raad zijn, de meester die hier staat snel te vervoeren naar een andere plaats. Daar kunnen we zijn ledematen vastbinden en pijnigen.' Dit vonden zij allen een goede raad en ze bonden hem snel vast op een paard, wat echt wel vreselijk was. Ook werd er gezegd dat ze zijn vingers openspleten voor de pijn te vergroten, omdat het wel eens kon zijn dat hij losraakte en er zo niks aan kon doen. Ook deden ze hem een grauwe rok aan. Zo voerden ze de edele man weg.

Hoor nu verder over de Friezen. Daar was een onder hen, heb ik gehoord, die Klaas de Grebber heette en een stoutmoedige schildknaap was. En deze behoorde ook tot de hofhouding van de graaf, daarom was het voor hem des te pijnlijker. Hij sprak de Friezen aldus aan: 'Volgens mij lijkt het beter om de wegen snel te bezetten, dan dat we het slot vooraan belegeren, want zij zullen de graaf naar een andere plaats brengen. Daar kunnen wij beter de graaf terugwinnen, dan dat we hen verplichten vanuit het slot de graaf uit te leveren.' Zo volgden zij daar zijn raad. En niet lang daarna brachten zij de graaf daar naartoe, terwijl hij er zelf niks van merkte. Toen sprak een Fries, vol heuglijkheid: 'Heren, laten we opstaan met woede en een teken geven aan onze vrienden en aan onze bloedverwanten, want onze heer komt ginder aan.' Zij gaven het signaal en schoten op met hun troepen. Dat ondervond Herman ook en hij zei: 'Heren, zie nu, daar komt een grote menigte op ons af. Het zijn vijanden volgens mij. Zij willen ons aanvallen. Wij kunnen de graaf nergens meer naartoe brengen, hij moet het hier al maar met zijn leven bekopen.'

Over de dood van graaf Floris.

Nu sprak men: 'Het is hoog tijd om te doen wat jij verschuldigd bent, Gerard van Velsen. Wreek je neef, zodat men voor altijd over je wraakactie zal spreken. Pas dan zal jij gerust kunnen zijn.' Gerard nam het zwaard met beide handen en meende dat hij het hoofd van de graaf gekloofd had. Dit is de waarheid, geloof mij! Door deze slag werd het paard van de graaf van Holland schrik aangejaagd. Toen sprong het voor die slag weg naar de kant. En zo houwde men met dat zwaard beide handen van de graaf af. Toen sprak de graaf: 'Herman, ach helaas, dat had ik niet verwacht van jou. God mag weten waarom jij mij zo wreed zou zijn.' Dit was het laatste woord dat hij zei. Zij kwamen naar hem toe zonder dralen en sloegen daar de graaf dood. Ook viel dat paard in een sloot en op korte tijd gaven ze hem 22 diepe doordringende wonden. Hermans schildknaap Diederik, qua wreedheid bestond er nauwelijks een gelijke, Gerard van Velsen en nog iemand, deze drie spaarden niet de graaf van Holland die daar lag. Daarom vaarden ze slecht, want zij bleven zolang achter de anderen zodat twee ervan moesten sterven. Ook kreeg Gerard van Velsen hier een grote wonde toegediend, al geraakte hij daar mee weg. De twee doden zette men op het rad, al hielp dat de graaf niets.

Hiervoor prijs ik de Friezen. Op een droevige wijze hieven ze de graaf, hun deugdzame heer op en reden ze weg met zeer veel rouw. Zo stierf de graaf, dat was voor zijn vrienden een groot verlies. Op deze manier tonen de Hollanders, en ook de Friezen, dat ze niets anders willen zeggen of eraan toevoegen en dat de graaf op geen andere wijze aan de dood kwam. Zoals het hier geschreven staat, ik laat het hierbij dan en ga er niet tegenin, al weet ik wel beter. Dit vond naar waarheid plaats in het jaar des Heren 1296. Kort daarna kwam zijn zoon [Jan I, graaf van Holland] die in Engeland woonde in het land. Lang bleef hij daar echter niet geliefd. Hij werd vergiftigd en stierf op jonge leeftijd. Zo hou ik op van hem te spreken, want hij deed niets meer dan dat men hier nu zegt.

3. Naschrift

Het feit dat Velthem in zijn versie van de feiten niet altijd dezelfde weg insloeg als de auteur van de *Rijmkroniek van Holland* zagen we al in de inleiding. Hieronder komen de belangrijkste krachtlijnen aan bod en ook de vraag waarom dergelijke keuzes gemaakt werden, proberen we in te vullen.

Interessant is het om te starten bij de eerste verzen ‘Hoe die verradenesse quam / Dit maken ons die Hollanders cont.’⁸ Hiermee wordt een lezing beoogd vanuit het Hollandse perspectief. Verder in de verzen zal blijken dat hier ook het Friese perspectief onder hoort.⁹ Zo krijgen we na het uitvoerige relaas over de gevangenneming van graaf Floris V vanaf vers 3139 een passage waarin verteld wordt ‘Hoe die Vriesen over quamen om den grave te bescuddene’¹⁰. In deze passage lezen we over de eigenlijke opzet van het Friese bevrijdingsoffensief. Hierbij kunnen we dus onmiddellijk al zien dat Lodewijk van Velthem ook enige aandacht besteedt aan het standpunt van de Friezen en niet alleen voortgaat op de versie van de Hollanders. Zo komt op een bepaald moment Klaas de Grebber aan het woord. Hij was waarschijnlijk de slotbewaarder van het kasteel te Muiden en nam de Friese troepen in hun aanval op sleeptouw.¹¹ Later moedigt zelfs een “echte” Fries zijn volksgenoten aan om de overwinning binnen te rijden.¹² Op deze manier worden ze door Velthem als heldhaftige en onbaatzuchtige strijders beschreven, die samen één groep vormen. In ieder geval wordt in de *Voortzetting van de Spiegel Historiae* positiever omgegaan met de Friezen dan in de *Rijmkroniek van Holland* van Melis Stoke. In dit laatste werk worden ze namelijk minder als een hechte groep gezien die een verbondenheid met elkaar voelen, maar eerder als een ongecontroleerde, uitzinnige “verzameling” van een aantal volkeren (‘si voeren dolen op zee, daer vier, vive, hier drie, hier twee, recht als volc dat wilde ontsinnen’¹³), bestaande uit de Kenemaren, de Friezen én de Waterlanders. Op het einde van het fragment wordt Velthems persoonlijke bewondering voor de Friezen trouwens nog eens letterlijk uitgesproken met de woorden ‘om dit ic die Vriesen prise’¹⁴.

⁸ Vander Linden 1906-1938, 198

⁹ Van Anrooij 2002, 27

¹⁰ Vander Linden 1906-1938, 205

¹¹ Andriessen 2004, 119

¹² Vander Linden 1906-1938, 206-207

¹³ Burgers 2004, 229

¹⁴ Vander Linden 1906-1938, 209

Zo ziet men dus dat Hollanders én Friezen van geen andere versie willen horen. Toch blijkt uit de tekst zelf maar al te goed dat Velthem niet helemaal overtuigd is van wat hij zelf op papier heeft gezet, want hij zegt nog:

Ende ic laet mi oec genoeghen wel,
In strider niet jegen, al wistic iet el.¹⁵

Bevreemdend is ook hoe Velthem in zijn beschrijving details heeft toegevoegd die bij Stoke helemaal niet terug te vinden zijn. Ton Oosterhuis wijst er in *De moordzaak Floris de Vijfde* op hoe Velthem het zoenbedrag – dat de heer van Amstel moest betalen aan de heer van Zuilen – actualiseert.¹⁶ Ook in de *Rijmkroniek van Holland* wordt een bedrag naar voren geschoven, namelijk 500 pond en dat terwijl Velthem het over 400 pond heeft. De *Weense Nieuwsbrief* heeft het dan weer over meer dan duizend pond, een bedrag dat niet echt specifiek is. Velthem is ook de enige die in z'n kroniek vermeldde dat de graaf op een 'teldende pard'¹⁷ rijdt. Ook de plaats van gebeuren wordt door Velthem gespecificeerd. Wat in Stokes kroniek nog als 'weyde'¹⁸ wordt omschreven, is bij Velthem 'Vecht'.¹⁹ Dit is een rivier in de omgeving van Utrecht. Tenslotte merken we ook nog de verschillende details op bij de "martelingen" van graaf Floris V. Door precieze beschrijvingen komt de wreedzaamheid van de ontvoerders sterk naar boven. Zo vertelt men onder andere dat '[s]i die vinger sine opspleten tot siere ander pine'²⁰. Ook de eigenlijke moordscène wordt tot in de puntjes beschreven, waardoor we als lezer een goed beeld kunnen vormen van de gebeurtenissen op deze bewuste dag. Over het aantal wonden dat graaf Floris V toegediend krijgt, valt eveneens nog iets opvallends te vertellen. Zo is in de *Spiegel Historiae* sprake van 'xxii dorgaende wonden'²¹ en in de *Rijmkroniek van Holland* heeft men het over 'wonde meer dan vive'²². Hier durft Velthem dus specifiek te zijn dan Stoke en daarmee wil hij aantonen dat hij over juiste en precieze informatie lijkt te beschikken. In andere teksten zoals de *Weense Nieuwsbrief* spreekt men ook over tweeëntwintig wonden. Nu kunnen we deze gegevens vergelijken met het pathologisch onderzoek, want het lijk van Floris werd in 1979

¹⁵ Vander Linden 1906-1938, 209

¹⁶ Oosterhuis 1999, 18

¹⁷ Vander Linden 1906-1938, 199

¹⁸ Burgers 2004, 222

¹⁹ Vander Linden 1906-1938, 199

²⁰ Vander Linden 1906-1938, 205

²¹ Vander Linden 1906-1938, 208

²² Burgers 2004, 232

geborgen uit de Gravenkapel van Rijnsburg²³. Er werd vastgesteld dat er eenentwintig verwondingen waren, waarvan zes met een groot en vijftien met een kleiner slagwapen toegebracht²⁴. Hieruit blijkt dus dat Velthem wel heel dicht bij de waarheid zat in een periode waar het pathologisch onderzoek verre van op punt stond in tegenstelling tot de dag van vandaag. Voorbeelden genoeg dus die bewijzen dat Velthem toch wel meer wist dan iedereen zou denken en dat hij dus niet enkel en alleen de versie van de Hollanders en de Friezen overnam.

Het contrast tussen de *Rijmkroniek* en de *Spiegel Historiael* is het sterkst in de vergelijking van de rollen van de ontvoerders. Gijsbrecht van Amstel, Herman van Woerden en Gerard van Velzen zijn duidelijk de drie centrale figuren in de ontvoering. Het is echter Herman van Woerden die hier het heft in handen neemt, dit in tegenstelling tot wat in de *Rijmkroniek* te lezen staat. In dit laatste werk wordt Gerard van Velzen werkelijk het meest negatief geschetst. Over hem wordt verderop nog meer gezegd. Maar wie was nu precies deze Herman van Woerden? Hij stond bekend als de persoonlijke raadsman van de graaf en stapt mee in het complot na het voorstel van Gerard van Velzen.²⁵ In de *Rijmkroniek* worden zijn motieven verder uitgewerkt. Daarin wijst Velzen er namelijk op dat Woerden uit z'n kasteel werd gejaagd en zelfs bijna van het leven werd beroofd door Floris V. Dat zijn dan ook de argumenten die hem kunnen overtuigen.²⁶ In de *Spiegel Historiael* zien we echter dat Woerden dezelfde aanklachten zelf uit, en dan nog wel tegen de graaf zelf.²⁷ Dit is een duidelijke perspectiefwissel en het maakt ook dat Woerden gedurende de hele passage als een wreed man overkomt. Zo legt hij de klemtoon op het feit dat de graaf moet blijven leven en dat hij meer moet worden mishandeld.²⁸ Op een bepaald moment zal hij Velzen zelfs tegenhouden om de graaf te doden. Pas als het duidelijk wordt dat de grote menigte medestanders van graaf Floris V vervaarlijk dicht in de buurt komt, mag Velzen tot actie overgaan. Zo wordt hem het volgende opgedragen (hoogstwaarschijnlijk door Woerden, omdat deze al aan het woord was enkele verzen daarvoor en dat dus ook blijft):

Hets meer dan tijt,
Doet dat hi sculdich sijt,

²³ Oosterhuis 1999, 20

²⁴ Oosterhuis 1999, 21

²⁵ Oosterhuis 1999, 59

²⁶ Oosterhuis 1999, 59

²⁷ Vander Linden 1906-1938, 200

²⁸ Het mooiste voorbeeld hiervan vinden we in de passage waar de graaf z'n haren met gerstenkaf moeten worden gewassen.

Geraerd van Velsen, ende wreket
Uwen neve, datmer af spreket
Emmermeer van uwer wrake;
Dan mogedi irst sijn te gemake.²⁹

Bij deze ene tussenkomst blijft het zeker niet, want in het gehele verhaal valt op dat Woerden bij Velthem vaak aan het woord komt. Zo wil hij steeds anticiperen op de acties die de Friezen ondernemen. Daardoor komt hij naar voren als een figuur, die doordacht en tactisch te werk gaat. Zijn beslissingen worden dan ook altijd zonder morren opgevolgd door zijn “achterban”, waaronder de volgzame Gerard van Velzen. Zelf lijkt graaf Floris V ook te beseffen, dat Woerden eigenlijk de grote boosdoener in het complot is. Teleurgesteld in Woerden zegt hij zelfs letterlijk: “Herman, ay mi, des en haddic niet bemoet opti”³⁰.

Daar waar Velthem Herman van Woerden het sterkst van het kwaad beschuldigt, gaat Melis Stoke aan Gerard van Velzen de ergste rol toekennen. De auteur wijst Velzen wel degelijk als moordenaar aan en ook het moment waarop hij zijn zwaard trekt zien we in een duidelijk verschil tussen de *Rijmkroniek* en de *Spiegel Historiael*:

De Grave sloech sijn hant ten swaerde,
Als die ghene die begaerde
Hem teweren, mocht hem ghescien.
Gheraet van Velsen trac mettien
Sijn swaert ende swoer: ‘Bi Gode,
Ghi mocht dat ghemaken ode,
Ic sla u tswaert in toten tanden!’
Dat mochte den Grave seer anden,
Datten Gheraet Woude ontliven;
Daer most hi ghevanghen bliven,
Wast hem lief ofte leet.³¹

Hier is helemaal geen sprake meer van het aandeel van Herman van Woerden. In de traditie die zich later vormt rond de moord kiest men ervoor om steeds sterker Velzen als enige dader te laten optreden.³² Bij Velthem is dat dus niet zo, want daar kunnen we namelijk lezen: ‘Si voren op hem sonder beide[n] / Ende sloegen daer den graeve doet’³³. Bij elk van hen kleeft dus duidelijk “grafelijk” bloed aan de handen.

²⁹ Vander Linden 1906-1938, 207

³⁰ Vander Linden 1906-1938, 208

³¹ Burgers 2004, 226

³² Van Anrooij 2002, 20

³³ Vanderlinden 1906-1938, 208

Velthem neemt dus een uitzonderlijke positie in in de beeldvorming rond de moord op graaf Floris V. Waar Stoke zich waarschijnlijk baseerde op het verhaal van een dienstknecht, die aanwezig was bij de begrafenis van de graaf in Alkmaar³⁴, ziet het er vrij waarschijnlijk uit dat ook Velthem zich gebaseerd heeft op wat omschreven wordt als ‘oral history’.³⁵ In de passage uit de *Spiegel Historiael* zien we dit aan zinswendingen zoals ‘oec seidemen dat’, ‘hebbic gehord’ en ‘seide men mi’³⁶. Na de gebeurtenissen rond Floris V is Herman van Woerden namelijk naar Brabant kunnen vluchten. Dat de auteur van de *Voortzetting*, die in Brabant werkzaam was, contact heeft gehad met hem, valt niet uit te sluiten. Oosterhuis wijst er wel op dat het contact dat Velthem heeft gehad ook met iemand uit de naaste omgeving van Woerden kon zijn.³⁷ Van Anrooij bevestigt dit, want hij zegt hoe sommige edelen na de moord naar Brabant vluchtten.³⁸ Het ziet er alleszins naar uit dat Velthem op deze manier de rol van Herman van Woerden dieper heeft kunnen uitwerken. Dan rest natuurlijk nog de vraag in hoeverre de bron van Velthem betrouwbaar was. Oosterhuis komt tot de conclusie dat Herman van Woerden wel degelijk een leidende rol heeft in de ontvoering³⁹ en hiervoor baseert hij zich wel degelijk op de *Rijmkroniek*. Een mooi voorbeeld zit in de dominante rol die Woerden vervult bij het gevangen nemen van de graaf:

Als si dus quamen te ghemoet,
 Hevet hise alre eerst ghegroet;
 Ende Harman van Woerden reet hem ane,
 Als diene wille hade te vane,
 Ende grepen biden breydel saen:
 ‘U hoghe spronghen sijn ghedaen!
 Ghine sult niet meer der voeren driven’
 Sprac hi. ‘Her meester, ghi moet hier bliven
 Onse ghevanghen, ist lief of leet!’⁴⁰

In zijn boek probeert Oosterhuis ook de rol van Gerard van Velzen te nuanceren en hier wijdt hij dan ook een heel hoofdstuk aan. Helemaal aan het einde van dat hoofdstuk is z’n bevinding helder en klaar: ‘Hij (Gerard van Velzen) handelde vermoedelijk in opdracht van Herman van Woerden.’⁴¹ Het was Woerden die aan Velzen heeft opgedragen om de graaf

³⁴ Oosterhuis 1999, 12

³⁵ Sleiderink 2005, 117

³⁶ Vander Linden 1906-1938, 205/206/209

³⁷ Oosterhuis 1999, 18

³⁸ Van Anrooij 2002, 30

³⁹ Oosterhuis 1999, 28

⁴⁰ Burgers 2004, 225

⁴¹ Oosterhuis 1999, 58

naar een veilige plek te brengen (want hij mocht zeker niet ontkomen). Er bestaat dan ook geen twijfel, dat er rond de rol van Velzen in de ontvoering en de moord veel mythevorming ontstaan is en dat de bijdrage van Herman van Woerden niet mag worden onderschat. Er bestaat dus geen reden om te beweren dat Velthem ook maar enige fout of leugen heeft gemaakt ten opzichte van de historische waarheid.

Als alles nog eens op een rijtje wordt gezet, kunnen we tot de conclusie komen dat er geen puur eenzijdig beeld wordt gevormd van de twee belangrijkste hoofdrolspelers rond de ontvoering en de moord op graaf Floris V in de *Rijmkroniek van Holland* en de *Spiegel Historiae*. Algemeen wordt aangenomen dat Stoke waarheidsgetrouw is, maar het feit dat hij suggereert dat Velzen een hoge functie aan het grafelijke hof bekleedt⁴² (wat helemaal niet klopte) en dan ook nog eens als de man van het initiatief wordt beschreven zonder dat Stoke hiervoor motieven kan aanduiden⁴³, brengt ons toch aan het twijfelen. Toch sijpelen er in de *Rijmkroniek* ook wel elementen door die erop wijzen dat Woerden ook een zeker aandeel in de ontvoering had. Uiteindelijk is het pas bij Velthem dat Woerden als de grote initiatiefnemer optreedt. Velthem gaat zorgvuldig te werk en werkt meer details uit. Belangrijk is ook dat Woerden met motieven naar buiten komt voor Amstel, Velzen en hem.⁴⁴ Er is ook genoeg reden om aan te nemen dat Velthem over goede informatie kon beschikken, dus Velthems aanvullingen kunnen het geheel wel degelijk waarheidsgetrouwer maken en zouden zelfs de Hollandse versie (die hij niet helemaal betrouwde) al kunnen hebben vervolmaakt.

⁴² Oosterhuis 1999, 58

⁴³ Van Anrooij 2002, 20

⁴⁴ Van Anrooij 2002, 20

4. Bibliografie

Andriessen, P.J., *De schildknaap van Gijsbrecht van Aemstel*. Amsterdam: J.D. Sybrandi, 1862

Burgers, J.W.J., *De Rijkroniek van Holland en zijn auteurs: Historiografie in Holland door de Anonymus (1280-1282) en de grafelijke klerk Melis Stoke*. Haarlem: Uitgeverij Verloren, 1999, Hollandse Studiën 35

Burgers, J.W.J., *Rijkroniek van Holland (366-1305), door een anonieme auteur en Melis Stoke*. Den Haag: Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, 2004, Rijksgeschiedkundige Publicatiën. Grote Serie 251

Oosterhuis, T., *De moordzaak Floris de Vijfde: hernieuwd onderzoek naar de ware schuldigen*. Amsterdam: Balans, 1999

Sleiderink, R., 'Lodewijk van Velthem. De onnoemelijke ambitie van een Brabantse dorpspastoor', in: Remco Sleiderink, Veerle Uyttersprot & Bart Besamusca (red.), *Maar er is meer. Avontuurlijk lezen in de epiek van de Lage Landen*. Leuven/ Amsterdam, 2005, 109-129

Van Anrooij, W., *Floris V door de edelen vermoord. Beeldvorming sedert 1296*. Leiden: Universiteitsbibliotheek, 2002, Kleine Publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek 51

Vander Linden, Herman e.a., *Lodewijk van Velthem's voortzetting van den «Spiegel historiael» 1248 – 1416*. Brussel: Hayez, 1906-1938, Reeks Académie Royale de Belgique.

Verkaik, J.W., *De moord op graaf Floris V*. Hilversum: Verloren, 1996

Bijlage 1: Verantwoording

* Vers 3, 2990: Naam van de heilige niet opgenomen, omdat het voor een hedendaagse lezer moeilijk is om aan een heilige een precieze dag te koppelen.

* Vers 3, 2996: In zekere zin tautologisch, want ‘paysen’ en ‘vreden’ wijst alletwee op het komen tot een verzoening of een akkoord sluiten. Daarom is het voor de moderne prozatekst aangenamer om geen nevenschikking op te bouwen hier.

* Vers 3, 3004: In tegenstelling tot de editie van Verlinden e.a. (1906-1938), die het vertaald als ‘hierdoor zeker van hun stuk’ hier vertaald naar betekenis 7 in MNW: ‘tevreden zijn met de gang van zaken’

* In vers 3, 3020: ‘Teldende pard’ werd niet vertaald naar de editie van Verlinden e.a., die het vrij letterlijk vertaald als ‘telganger’, wat vandaag echter niet meer zo bekend is in de volksmond. Het enige alternatief is een vertaling naar ‘paard’. Een telganger is een paard dat de beide poten van één zijde en daarna die van de andere zijde gelijktijdig verplaatst. (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Telgang>)

* Vers 3, 3027: ‘Waerheit’ kan hier begrepen worden in een minder evidente betekenis. Zie hiervoor de derde betekenis in het MNW, namelijk: zekerheid.

* Vers 3, 3054/3055: Bij ‘onse leit op hem wreken’ loopt de vertaling ‘ons leed op hem wreken’ niet helemaal vlot (wraak draait altijd om aangedaan leed of pijn waar men tegen wil reageren). Daarom is hier vertaald met ‘zich wreken’.

* Vers 3, 3066: Maakt niet echt duidelijk wat de volledige naam van die ‘Jan’ nu is. Daarom werd zijn achternaam toegevoegd zodat er toch geen twijfel bestaat hierrond.

* Vers 3, 3133: Onterecht staat hier ‘begaven’ (wat betekent: ‘van gaven voorzien’). Die betekenis komt hier echter niet in aanmerking. Het gaat hier om een verschrijving. In feite moet er staan: ‘begaden’, wat we hier kunnen vertalen via betekenis 3b van het MNW: ‘mishandelen’.

- * Vers 3, 3137: Enige discussie rond ‘sonder scouwen’, dat algemeen vertaald wordt als ‘zonder schuld’, maar ‘zonder dat men naar hem opzag’ is ook gebruikelijk. Het is hier volgens de traditie vertaald, omdat Velthems bron (Stokes *Rijmkroniek van Holland* er ook vanuit gaat dat de graaf onschuldig is, en om niet tegen deze ideeën in te gaan lijkt de voor de hand liggende vertaling ook de beste).

- * ‘*Overcomen*’ hangt meestal samen met het oversteken van het water (Lemma ‘overcomen’)
- * Als vertaling van ‘*bescuddene*’ nam ik ‘te hulp schieten’, omdat volgens het MNW deze specifieke vertaling samengaat met het gebruik van een accusatiefoject, nl. ‘*den grave*’ (Lemma ‘bescuddene’)

- * Vers 3, 3142: Verwijzing naar Herman van Woerden

- * Vers 3, 3144: Volgens het MNW vertaalt men ‘*dat hier gescepen staet*’ als ‘naar de omstandigheden zijn’ (Lemma van ‘gescepen’)

- * Vers 3, 3146: Verwijzing naar het Muiderslot (‘Hooge Huys’)

- * Vers 3, 3148: Volgens het MNW vertaalt men ‘*beide-ende*’ als ‘zowel-als’ (Lemma ‘beide’)

- * Vers 3, 3150: Verwijzing naar Graaf Floris V van Holland

- * Vers 3, 3151: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor ‘*tere ander stede*’

- * Vers 3, 3156: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor ‘*bore goet*’, zelf koos ik als vertaling ‘wat vreselijk was’

- * Vers 3, 3158: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor ‘*opspleten*’

- * Vers 3, 3159: Volgens het MNW vertaalt men ‘*op aventure*’ als ‘omdat het wel eens kon zijn dat’ (Lemma ‘aventure’)

- * Vers 3, 3159: Volgens het MNW vertaalt men ‘*ontbonde*’ als ‘losraakte’ (Lemma ‘ontbinden’)

- * Vers 3, 3167: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*had...des graven cleder*', zelf koos ik als vertaling voor 'hofhouding'
- * Vers 3, 3168: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*te leder*'
- * Vers 3, 3176: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*beleiden*'
- * Vers 3, 3185: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*si daden teken*'
- * Vers 3, 3187: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*scoten op*'
- * Vers 3, 3190: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*Michel diet*'
- * Vers 3, 3192: Volgens het MNW vertaalt men '*bestaen*' als 'aanvallen' (Lemma 'bestaen')
- * Vers 3, 3195: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor '*voresingen*'
- * Vers 3, 3196: Volgens het MNW vertaalt men '*sculdich sijn*' als 'verschuldigd zijn' (Lemma 'schuldich')
- * Vers 3, 3200: Volgens het MNW vertaalt men '*te gemake*' als 'op je gemak' (Lemma 'gemac')
- * Verzen 3, 3202-03: Volgens het MNW vertaalt men '*toten tanden geslagen in sijn hooft*' als 'het hoofd gekloofd' (Lemma 'tant')
- * Vers 3, 3205: Volgens het MNW vertaalt men '*vervard*' als 'schrik aangejaagd' (Lemma 'vervard')
- * Verzen 3, 3207-08: Volgens het MNW vertaalt men '*scoet neder*' als 'doek weg' (Lemma 'nederscieten')
- * Vers 3, 3207: Volgens het MNW vertaalt men '*doe*' als 'toen' (Lemma 'doen')

- * Verzen 3, 3209-10: Volgens het MNW vertaalt men *'tener snede medenemen'* als 'afhouwen' (Lemma 'snede')
- * Vers 3, 3211: Volgens het MNW vertaalt men *'ay mi'* als 'ach helaas' (Lemma 'ai')
- * Vers 3, 3212: Volgens het MNW vertaalt men *'bemoet'* als 'gedacht' (Lemma 'bemoeden')
- * Vers 3, 3216: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'sonder beiden'*
- * Vers 3, 3220: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'dorgaende wonden'*
- * Vers 3, 3222: Volgens het MNW vertaalt men *'cume'* als 'bijna' (Lemma 'cume')
- * Vers 3, 3224: Volgens het MNW vertaalt men *'sparen'* als 'sparen [bij lichaamsdelen]' (Lemma 'sparen')
- * Vers 3, 3226: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'vorens'*
- * Vers 3, 3334: Volgens het MNW vertaalt men *'littel'* als 'weinig' (Lemma 'luttel')
- * Vers 3, 3238: Volgens het MNW vertaalt men *'wene'* als 'rouw' (Lemma 'ween')
- * Vers 3, 3239: Volgens het MNW vertaalt men *'scade'* als 'verlies' (Lemma 'schade')
- * Vers 3, 3241: Volgens het MNW vertaalt men *'doen verstaen'* als 'bewijzen' (Lemma 'verstaen')
- * Verzen 3, 3245-46: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'dat elre afyewent quam'*
- * Vers 3, 3247: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'ocsoen'*
- * Vers 3, 3249: Volgens het MNW vertaalt men *'genoegen'* als 'tevreden stellen' (Lemma 'genoegen')

* Vers 3, 3250: Volgens het MNW vertaalt men *'iet el'* als 'iets anders' (Lemma 'el')

* Vers 3, 3256: Zie editie van Verlinden e.a. (1906-1938) voor *'vergeven'*

* Soms is de interpunctie die aangebracht is in de editie van Verlinden e.a. (1906-1938) in deze vertaling anders, om de verstaanbaarheid te bevorderen en omdat er soms in zinnen is geknipt.

Bijlage 2: een vertaling van de Weense Nieuwsbrief

In: Verkaik, J.W., *De moord op graaf Floris V*. Hilversum: Verloren, 1996, 150-151

Over de dood van Floris, graaf van Holland etc.

Wee het razende verraad, dat de allermisdadigste moordenaars, schurken erger dan Judas de aartsverrader, leugenaars en prinsen der leugenaars, door hun heimelijke misdaden nu bekend geworden, van Amstel, Herman van Woerden – ridders alleen in naam – en G. van Velzen met hun handlangers en ondergeschikten die de goddelijke wraak en straf mettertijd niet onbekend zal laten, tegen de zeer edele vorst heer Floris, graaf van Holland etc., geboren uit koninklijk bloed, gevoed aan koninklijke borsten, vroom onschuldig, een onvermoeid verdediger van de geestelijkheid en de kerk, en hun eigen heer hebben begaan. Laten allen die ervan horen jammeren. Want immers deze zelfden onvoldoende doordrongen van de doem die vanaf het begin op alle mensen rust, konden hun boze inborst niet verbergen omdat hun bezeten slechtheid te groot was.

De voornoemde graaf, dien de goedheid van de Allerhoogste zozeer met de gaven van Zijn goedgeefsheid heeft gesierd en die van lichaam een schone vorst was, werkzaam van aard, welsprekend, vroom, en die meer dan wie ook voorrechten voor zijn land heeft verworven, vertrok op een kwade dag, omwille van verzoening en vrede voor allen die het met elkaar oneens waren in het bisdom naar Utrecht. Hij bleef daar drie weken, en zocht naar een manier en een vorm om de verzoening tot stand te brengen met medewerking van het kapittel-generaal. Daarna bracht hij tussen de partijen – d.w.z. van Amstel aan de ene zijde en van Zuilen aan de andere – een regeling en een overeenkomst, een stevig verdrag tot stand, met enorme inspanning en niet aflatende zorg, rechtvaardig en duidelijk, tot goedkeuring van allen. Terwijl hij dit deed gaf de voornoemde graaf meer dan duizend pond aan de van Zuilen-partij uit zijn eigen bezit, tot steun en verlichting van de voornoemde schurken en om hun misdaden te vergoeden. Na hun vervloekte bijeenkomst heeft die van Amstel, de aanstichter van al het bedrog onder het mom van ontspanning het verraderlijk zo geregeld dat daar waarheen op ongeveer een halve mijl buiten de stad de voornoemde heer graaf, slechts weinig knapen te paard meenemend, vertrokken is om zich te vermaken met die afschuwelijke verraders, nog gekleed in de kleren van diezelfde graaf en met zijn eten nog onverteerd in hun maag, dat daar overal de vermelde schurken zich in groepjes geschaard, op de vlakte van de akkers in de schaduw van het koren verborgen hielden, te voorschijn sprongen en zich op hem stortten. Zij zetten hem als gevangene, de handen en voeten geboeid als een dief, met droevige oneer te Muiden in het eigen kasteel. Dit begin van alle ellende is geschied op de vigilie van sint Jan de Doper tot ondergang van heel het land. Bovendien hebben ze hem tot woensdag voor de vigilie van de heilige apostels Petrus en Paulus levend vastgehouden, gekluisterd met twee voetboeien, en in die tijd heeft hij helemaal niets meer geproefd van voedsel dat hem op krachten had kunnen houden, zoals zijn later doormidden gesneden ingewanden duidelijk aantoonde. Aangezien noch in deze noch in zijn maag ook maar het kleinste stukje van iets verteerbaars gevonden is behalve dat wat, toen hij nog in de bitterheid zijns harten ademhaalde, tijdens kwellingen die men toepast om paarden achter de grendelboom te dwingen, zijn ontlasting al die tijd samenperste en zij die zijn aars zo goed als ze konden met een vleeshaak eruit trokken toen het leven hem nauwelijks verlaten had tot verwijdering samendrukten.

Wat moet er nog meer gezegd worden? Het is weezinwekkend voor iemand die hem toegewijd was de ontelbare kwellingen van zijn martelaarschap in detail op te schrijven. Uiteindelijk hebben ze hem op de voornoemde vigilie rond het negende uur aan handen en

voeten gebonden op een zwak paard naar een landelijke plek meegenomen om hem te laten afdalen in een van te voren gemaakte kuil en hem levend te begraven. De mensen van het land en de heerlijkheid van Naerdinlant kwamen hen in een rumoerige menigte tegemoet, roepende: “Ha, vervloekte verraders, dit is het einde van jullie fraaie verraad! Geef de graaf aan ons!” Toen de schurken dit hoorden en de genoemde heer graaf tegelijkertijd zelf de richting van de redding insloeg, stortten de voornoemde schurken zich met getrokken zwaarden onverwijld van hun paarden en doorstaken zijn zeer edele lichaam met een en twintig wonden en zijn hart met twee. En zo te gronde gericht zijn de verdoemde en te verdoemen schurken zelf en hun nageslacht ten eeuwigen dage met een dubbele vloek beladen. Zij hebben aan het koninklijke erfgoed voor de trouw van allen het loon, de ondergang door een zeer schandelijke dood, betaald. En dit moet naar mijn mening aan allen geopenbaard worden opdat de zaak tot verderf van de genoemde schurken aan iedereen zeker en duidelijk moge zijn.

In het jaar des Heren duizend tweehonderd en zesentachtig of daaromtrent.
